

Ігар Марзалиюк (Магілёў)

ГІСТАРЫЧНАЯ САМАІДЭНТЫЧНАСЦЬ НАСЕЛЬНІЦТВА БЕЛАРУСІ Ў 11 - 17 СТСТ.

Сёння ў гістарычнай навуцы Беларусі даволі востра дыскутуеца пытанне пра пачаткі беларускай дзяржаўнасці і гістарычнай самаідэнтычнасці насельніцтва беларускіх земляў у эпоху сярэднявечча. Некаторыя гісторыкі ўвогуле адмаўляюць тэзу пра тое, што насельніцтва Беларусі ўспрымала ў 15 - 17 стст. Кіеўскую Русь як пачатковы перыяд уласнай дзяржаўнасці. Калыскай будучай Беларусі яны лічаць толькі Палацкае княства. Прычым яно разглядаецца як цалкам незалежная дзяржава. Такога погляду прытрымліваецца і выбітны сучасны ўкраінскі медыевіст Наталля Якавенка, якая сцвярджае літаральна наступнае: “Для ўсіх трох адломаў колішній Кіеўскай дзяржавы памяць пра сваю гістарычную “прамаці” Кіеўскую Русь – таксама выявілася рознаю. Так, беларускія княствы, якія супольна з суседзямі літоўцамі стваралі сваю маладую дзяржаву практична з нуля, на кіеўскую спадчыну практична не аглядадліся; паколькі яны заўсёды трymаліся ўбаку ад Кіева, то ў строгім сэнсе іхняю яна ніколі не была, таму не выклікала ні насталгіі, ні ідэалагічнага ператлумачэння”.¹ Як мы пабачым далей, пры разглядзе канкрэтных сведчанняў гістарычных крыніцаў, падобная тэза не вытрымлівае навуковай крытыкі.

З нашага пункту гледжання найважнейшай у вырашэнні гэтага пытання з’яўляеца гістарычна самаідэнтыфікацыя тагачаснага насельніцтва беларускіх земляў. Пісьмовыя крыніцы дазваляюць нам прасачыць тыя гістарычныя стэрэатыпы якія існавалі ў асяроддзі адукаваных русінаў: духавенства, прадстаўнікоў набілітэту і мяшчанаў. Гэтае пытанне, як мы пабачым далей, наўпрост звязана таксама з дыскусіяй пра тое, які з усходнеславянскіх народаў мае больш падставаў лічыць сябе спадкаемцам Кіеўскай Русі.

Апошняя дыскусія налічвае не адну сотню гадоў. Ужо ў 13 ст. укладальнікі Галіцка-Валынскага летапісу лічылі, што Галіч быў “другім Кіевам”- спадкаемцам традыцыяў першай Кіеўской дзяржавы. Адпаведна гэтаму складзеныя на Валыні летапісныя кодэксы, кшталту Іпацьеўскага, уключалі “Аповесць мінуйых гадоў”, Кіеўскі летапіс 12 ст. і, ўрэшце, Галіцка-Валынскі летапіс 13 ст. У сваю чаргу складзены ва Ўладзіміра-Сузdal'скай зямлі Лаўрэнцьеўскі летапіс пасля “Аповесці мінуйых гадоў” падаваў уладзіміра-сузdal'скія паведамленні². Выразна адрознівалася ад двух апошніх традыцый і летапісанне Вялікага Ноўгараду³. Ужо тады паўсталі

¹ Яковенка Н. Нарис історії України з найдавнішых часів до кінця XVIII століття. Кіев. 1997. С. 76

² Ісаевіч Я. Україна давня і нова. Львів, 1996. С. 23

³ Лихачев Д.С. Русские летописи и их культурно-историческое значение. Москва-Ленінград, 1947. С. 205.

прынцыпова адрозныя схемы гісторыі Усходняй Еўропы, якія захаваліся да сённяшняга дня, праўда зазнану ў пэўныя трансфармацыі і мадыфікацыі. Яны працягваюць сваё існаванне ў якасці афіцыйных нацыянальных версіяў украінскай і вялікарасейскай гісторыяграфіі.

На жаль, летапісных помнікаў дамангольскага перыяду, створаных на тэрыторыі Беларусі, не ацалела. Аднак пэўныя факты з гісторыі Полацкага княства дазваляюць адказаць на пытанне пра тое, ці лічылі яго валадары Кіеў чужым для сябе, а сваё княства цалкам самастойным? Сёння амаль ніхто з тых, хто так лічыць, нават і не паспрабаваў “спытацца” ні ў полацкіх Ізяславічаў-Рагвалодавічаў, ні ў палачанаў, кім яны самі сябе лічылі, якія этнапалітычныя дысацыякультурныя ўзоры панавалі ў іх асяроддзі? Па сутнасці, адбываеца адвольны перанос уяўленняў са свядомасці чалавека канца 20 ст. па пытаннях дзяржаўнай незалежнасці, нацыянальнасці на рэаліі ранняга сярэднявячча. Зыходзячы з апрыёрнага пастулявання тэзы, што погляды людзей на гэтых проблемах на працягу стагоддзяў былі нязменнымі, даследчыкі, якія стаяць на такіх пазіцыях, хочуць таго ці не, пачынаюць ствараць гісторычныя дэфармациі і міфы, нічога супольнага не маючыя з рэаліямі далёкага мінулага. Адразу хочацца абмовіцца, што ў гэтым раздзеле не ідзе размова пра этнагенетычныя працэсы, якія адбываліся на беларускіх землях у 11-13 стст. Нас цікавілі толькі пэўныя ментальныя ўстаноўкі сучаснікаў, іх асабістыя ўяўленні і ўчынкі, якія дазваляюць паглядзець на палітычныя і сацыяльна-культурныя рэаліі таго часу іх вачыма.

У гісторыяграфіі даўно звернута ўвага на туго акалічнасць, што пасля няўдалага замаху Рагнеды на Уладзіміра, апошні вылуччы “отчыну” – Полацкое княства свайму старэйшаму сыну Ізяславу. Паводле родавых законаў, пераемнікам роду, які абарваўся, мог стаць старэйшы нашчадак па жаночай лініі. Тому Ізяславу быў пераемнікам свайго дзеда па маці – Рагвалода Полацкага. З-за гэтай прычыны полацкі княскі стол і быў замацаваны за нашчадкамі Ізяслава. Атрымаўшы Полацкую зямлю ў “выдел”, яны пазбаўляліся права прэтэндуваць на іншыя часткі Кіеўскай Русі⁴.

Але ці ўспрымалася гэтая падзея ў гісторыі Полацкай зямлі сучаснікамі як прызнанне яе поўнай незалежнасці? Тыя ж скандыnavы, ў часы панавання Брачыслава Ізяславіча, разглядалі Полацкую зямлю як частку Гардарыкі, хоць і падкрэслівалі асобнасць і важнае значэнне Полацкага цэнтру побач з двумя другімі важнейшымі ўсходнеславянскімі цэнтрамі: Кіевам і Ноўгарадам⁵.

Беларускі гісторык Юры Заяц пераканаўча паказаў, што ў аснове канфлікту паміж Усяславам Чарадзеем і Яраславічамі ляжалі прэтэнзіі полацкага князя на вялікакняскі кіеўскі “стол”. Усяслаў, як вядома, з’яўляўся праўнукам кіеўск-

⁴ Насевіч В.Л. Генеалагічныя табліцы старадаўніх княжацкіх і магнацкіх беларускіх родаў 12-18 стагоддзяў. Мінск, 1993. С. 5; Пресняков А. Княжое право в Древней Руси. Очерки по истории XII-XIII столетий. Санкт-Петербург, 1909. С. 33.

⁵ Джаксон Т.Н. Исландские королевские саги о Восточной Европе. Москва, 2000. С. 18

кага князя Уладзіміра. З-за того, што дзед Усяслава Ізяславаў памёр яшчэ пры жыцці свайго бацькі ў 1001 г. і не княжыў у Кіеве, па княскаму спадчыннаму праву яго нашчадкі пазбаўляліся вялікакняскага кіеўскага стала. Аднак бацька Ўсяслава Брачыслаў Ізяслававіч, разам са сваім дзядзькам Яраславам Мудрым, быў супра-віщелем усіх земляў Кіеўскай Русі і займаў кіеўскі княскі стол. Такім чынам, з'яў-ляючыся князем Полацкай зямлі не маючы права прэтэндаваць на асобныя часткі Кіеўскай Русі, Ўсяслаў валодаў правам на вярхоўную ўладу ў ёй⁶.

Паказальна, што аўтар “Слова о полку Игореве” называе спадчынай Усяслава не толькі Полацкае княства, а ўсю Рускую зямлю: “Вы бо своими крамо-лами начясте наводити поганыя на землю Рускую, на жизнь Всеславлю”⁷. Вы-лучанасць Ізяславіча з агульнага ўладання не трэба змешваць з палітычнай ізаляцыяй ці незалежнасцю. Ніхто з кіеўскіх князёў не лічыў, што полацкая дынастыя абсалютна незалежная ад Кіева⁸. Культурныя і гандлёвыя контакты Полацка з Кіевам - рэч добра вядомая даследчыкам⁹.

Адзіны культурны ўзор скарыстоўвалі і Полацк, і Кіеў, і Ноўгарад, будую-чы саборы Святой Сафіі і выказываючы такім чынам прэтэнзіі на гегемонію сваіх цэнтраў у Кіеўскай Русі¹⁰. З гэтай канцэпцыяй самым непасрэдным чынам была звязаная канцэпцыя “Новага Іерусаліма”, які атаясамляўся “з другім Рымам” і ўспрымаўся як духоўны і свецкі цэнтр Свету, а хрысціяне як “новы Израіль”, аб-раны Богам народ, які атрымаў боскую благадараць пасля непрыніцця юдэямі на-вукі Хрыста. У ўсходнехрысціянской, праваслаўнай традыцыі, такім цэнтрам Свету лічыўся Канстантынопаль, у рыма-каталіцкай – Рым, дзе знаходзілася ста-ліца вышэйшай духоўнай і свецкай улады – Папы Рымскага і імператара¹¹.

Паказальна, што сама гарадская структура Канстантынопалія адбudoўва-лася на ўзор Іерусаліма, чым падкрэслівалася пераемнасць новай хрысціянс-кай сталіцы ў справе выратавання чалавечтва – роля, страчаная “ветхім” Іеру-салімам. Пасля хрышчэння Кіеўскай Русі, гэтая ідэя была запазычана ўлада-рамі маладой усходнеславянскай дзяржавы дзеля абургунтавання роўнага ста-тусу ды незалежнасці Кіева ад Царграду. Кіеў забудоўваўся па Канстантыно-польскому ўзору – арганізацыя гарадской прасторы Кіева капіравала гарадс-кую прастору Канстантынопалія і магла ўспрымацца сучаснікамі як прэтэнзія на права стаць новым цэнтрам свету, сталіцай богаабранай, абелаванай ці “абя-

⁶ Заяц Ю. А. Полоцкий князь Всеслав и Ярославичи в 1065-1066 г.: от Пскова до Белгорода // Гістарычна-археалагічны зборнік. № 4. Мінск, 1994. С. 91-93.

⁷ Поветы Древней Руси XI-XII века. Ленинград, 1983. С. 390.

⁸ Толочко А.П. Князь в Древней Руси: власть, собственность, идеология. Киев, 1992. С. 31.

⁹ Штыхов Г.В. Киев и города Полоцкой земли // Киев и западные земли Руси в IX-XIII вв. Минск, 1982. С. 45-80.

¹⁰ Петрухин В.Я. Начало этнокультурной истории Руси IX-XI веков. Смоленск-Москва, 1995. С. 58.

¹¹ Толочко А.П. Князь в Древней Руси... С. 109; Данилевский И.Н. Мог ли Киев быть Новым Иеруса-лимом? // Одиссей. Человек в истории. Личность и общество: проблемы самоидентификации. Мос-ква, 1998. С. 134.

цанай” зямлі. Гэтыя прэтэнзіі найбольш выразна былі сфармульянныя пры князяванні Яраслава Мудрага. У Кіеве з’ўляюцца аналагічныя канстантынопальскім Залатыя вароты, храм Святой Сафіі, а таксама манастыр св. Георгія і св. Ірыны. У гэты ж час ствараецца першы летапіс у якім выразна падкрэсліваетца ідэя бogaабранасці Кіеўскай Русі : “како избра Бог страну нашу на последнее время”. У разгорнутым выглядзе канцэпцыя бogaабранасці і перанясення сталіцы хрысціянскага свету, ператварэння яе ў важнейшы сакральны цэнтр, была выкладзеная мітрапалітам Іларыёнам у “Слове о законе и благодаті”¹².

Для нас вельмі важным з’ўляецца той факт, які сведчыць аб запазыччанні гэтай ідэі амаль у той самы час знакамітым полацкім уладаром 11 ст. Усяславам Чарадзеем. Менавіта амбіцыямі Ўсяслава на гегемонію ва ўсходнеславянскім свеце неабходна тлумачыць і ўзвядзенне полацкай Сафіі. Леанід Аляксееў лічыць, што полацкую Сафію будавала асобная грэцкая будаўнічая арцель, што абузовіла і архітэктурную спецыфіку храма. Разам з гэтым маецца і падабенства паміж усімі трымі храмамі: агульнасць ідэі, ўсе тры пабудаваныя ў новай частцы гораду¹³. Калі Кіеў, Ноўгарад і Полацк будавалі гэтыя саборы то, такім чынам, прэтэндавалі на “мадэляванне” самога цэнтра хрысціянскага свету, Візантыйскай імперыі, Канстантынопалія са Святой Сафіяй¹⁴ і імкнуліся сцвердзіць статус бogaабранасці сваёй сталіцы і зямлі. Па сутнасці, князі Ноўгарада, Кіева і Полацка аспрэчвалі права на статус сакральнага цэнтра менавіта свайго дзяржаўнага ўтварэння і вяршынства сваёй дынастычнай лініі роду над астатнімі князямі Рурыкавічамі. Гэтыя прэтэнзіі былі артыкульянны і ў ацалеўшых помніках мясцовага летапісання. Наўгародская рэдакцыя “Аповесці мінульых гадоў” прасякнутая імкненнем падкрэсліць перавагу дзяржаватворчай традыцыі Наўгародской зямлі ў парыўнанні з Кіевам¹⁵. Хутчэй за ўсё, падобная “мясцовая” канцэпцыя ўсходнеславянскай гісторыімагла ўзнікнуць і ў полацкім летапісанні. Здаецца, можна пагадзіцца з адным з найбольш аўтарытэтных знаўцаў гэтай праблемы І.Данілеўскім: “У наступным, кожны з гарадоў, які прэтэндаваў на ролю цэнтра Рускай зямлі, аўтаматычны прымайш на сябе абавязак стаць “трэцім Рымам” і “Новым Іерусалімам”. Адпаведна, тут з’яўляліся і зневінні атрыбуты сталіцы свету: Залатыя вароты, новы цэнтральны храм і да г.п.”¹⁶ Пра тое, што Ўсяслаў Чарадзея не абмяжоўваў сваіх амбіцыяў землямі Полацкага княства, а прэтэндаваў на вярхоўную ўладу ў Кіеве, на кіеўскі “залаты” стол, сведчыць і фрагмент тэксту з апавядання пра яго, якое нядаўна было знайдзена М.Ліннікавай у Расейскім дзяржаўным архіве стара-

¹² Данилевский И.Н. Мог ли Киев быть Новым Иерусалимом? С. 134-137.

¹³ Алексеев Л.В. Княжеское строительство полоцких князей (XI—XIII вв.) // Гісторыя і археалогія Полацка і Полацкай зямлі. Полацк, 1998. С. 9.

¹⁴ Петрухин В.Я. Начало этнокультурной истории Руси IX-XI веков. С. 58.

¹⁵ Тамсама. С. 72-73.

¹⁶ Данилевский И.Н. Мог ли Киев быть Новым Иерусалимом? С. 137.

жытных актаў. Мы маем на ўвазе цікавейшы дыялог паміж Усяславам і валх-вом: “(ре) че же влькъ Всеславови: “Се княже, ти огнь небесный, разжеися, в нем же закаляемо железо не имать съкрушитися, и се же кръвь змиева (иже Евву праматерь искуси), в ней же копия омочи З-жды, и еще власы и главы твою пожъри бог отец наших, и дръжава твоа не раздрушима (курсіў наш – I.M.) выну силою его!” Отвешав Сеслав рече: “Повеленьная ми сътворю, З-жды пожъгу и помочю, и влас не пожру никако же се бо есть дело бесовсте!” Он же глагола к нему, яко: “Понеже не въсхоте влас сих потребити, озлобиши аростию врази твои въся, и градов их не плениши и не владеши непещевания деля, токмо град твой полстий боронити имаше копием сим (курсіў наш – I.M.), яко же и бысть”. Тъгда въспечялова князь Всеслав Бренчиславич зряча сего ради”¹⁷. Як бачым, “дръжава” Усяслава гэта не толькі Полацкае княства, бо з-за адмовы князя цалкам здзейсніць паганскі рытуал, які мусіў забяспечыць трываласць дзяржавы і яго вайсковую ўдачу, ён страчвае патэнцыяльную магчымасць валадарыць у ёй і вымушаны абмежавацца толькі Полаччынай.

Аднак у гэтай спрэчцы паміж трывма важнейшымі цэнтрамі дзяржайнасці ўсходніх славянаў перамог Кіеў. Менавіта Кіеў на працягу 12 – 17 стст. працягваў разглядацца як вярохойная сакральная сталіца ўсходнеславянскіх земляў. Існуюць прамыя сведчанні пісьмовых крыніцаў украінска-беларускага паходжання, якія адзначаны называюць Кіеў “Новым Іерусалімам”. Паказальна, што гэту выключную ролю Кіева, як галоўнага сакральнага цэнтра Усходній Еўропы, прызнаваў і Іван Грозны, нягледзячы на тое, што менавіта ў яго час канцепцыя “Масква – Трэці Рым” набыла сваю ідэалагічную завершанасць¹⁸. Князі полацкай дынастыі шчодра адорвалі кіеўскае духавенства, Кіева-Пячорскі ма-настыр. Добра вядомы і сімпатыўны ізўных прадстаўнікоў гэтага духавенства да полацкіх князёў¹⁹.

Згаданыя факты дазваляюць сцвярджаць, што першыя пакаленні полацкіх князёў выказвалі прэтэнзіі на кіеўскі княскі стол. Полацкія князі добра памяталі, што яны не толькі Рагвалодавічы, але і Рурыкавічы. Геральдычныя знакі полацкіх уладароў красамоўнае таму пацверджанне²⁰. Пра тое, што полацкія князі не лічылі ўсіх астатніх Рурыкавічаў абсалютна чужкімі для сябе, сведчыць таксама факт распаўсюджання на Полаччыне культу Барыса і Глеба. Шырока вядомыя факты скарыстання імёнаў гэтых святых князёў у імёнаслове полацкай дынастыі. Двое сыноў славутага Усяслава Чарадзея таксама наслілі іх імёны. Пацверджанні папу-

¹⁷ Ліннікава М. Новае пра Усяслава Чарадзея // Спадчына №3. 1994. С. 69.

¹⁸ Голубев С. Киевский митрополит Петр Mogila и его сподвижники. Киев, 1883. Т. 1. Приложение. С. 263; Флоря Б.Н. Русско-польские отношения и политическое развитие Восточной Европы во второй половине XVI – начале XVII в. Москва. 1978. С. 55.

¹⁹ Алексеев Л.В. Полоцкая земля (Очерки истории Северной Белоруссии) в IX-XIII вв. Москва, 1966. С. 228; Тарасаў С.В. Чарадзей сёмага веку Траяна. Мінск, 1991. С. 38.

²⁰ Белецкий С.В. О знаках на роговом кистене из Минска // Славяне и их соседи (археология, нумизматика, этнология). Минск, 1998. С. 23, 26. Мал. 4.

лярнасці культа Барыса і Глеба знаходзім і ў металапластыцы, і ў фрэскавых роспісах храмаў Полацкай зямлі. Вельмі красамоўны ў гэтым сэнсе фрэскавы роспіс Пятніцкай царквы ў Бельчыцах, дзе выявы Барыса і Глеба размешчаныя на найбольш відных і шанаваных у храме месцах – перад алтарнай сцяне²¹.

Нам здаецца абсалютна слушнай тэза пра існаванне ў 11-13 стст. “параметраў калектыву ідэнтычнасці Русі”, якія былі характэрныя для ўсіх усходнеславянскіх земляў у той час²². Іншая справа, што ў старажытнарускіх летапісах мы не знаходзім ніякіх свядчанняў, якія б дазвалялі казаць пра тое, што ўсё насельніцтва Кіеўскай Русі ў 10 - 12 стст. мела супольную этнічную свядомасць. Размова ў даным выпадку ідзе найперш пра сацыякультурныя ўзоры дзяржаватворчай традыцыі і канфесійнай самаідэнтыфікацыі. Для ўкладальнікаў Кіева-Печорскага пацерыка таксама быў бяспрэчным той факт, што Полаччына з’яўляеца часткай Русі як канфесійнай агульнасці²³. Тоэ, што прынамсі ў асяроддзі кіеўскага духавенства, прадстаўнікоў полацкага княскага дому лічылі “рускімі” (усходнеславянскімі) князямі, як і іншых Рурыкавічаў, свядчыць і створанае ў 12 ст. “Жытіе і хождение Даниила Рускія земли Ігумена”. Добра вядома, што Данііл падходзіў з Чарнігавшчыны, яго мова насычаная паўднёварускімі дыялектызмамі. Потым ён стаў інакам Кіева-Печорскага манастыра і адтуль увайшоў на ігуменства²⁴. Паказальна, што калі Данііл ставіць “кандило” ў Ерусаліме за “рускіх” князёў, то называе сярод іх не толькі Святаполка Ізяславіча Кіеўскага, Уладзіміра Манамаха Пераяслаўскага, яго сына Мсціслава і Алега Святаславіча Чарнігавскага, але і сыноў Усяслава Чарадзея: Глеба, Давыда і Барыса²⁵. Гэты помнік быў добра вядомы і на Полаччыне. Да нашых дзён захаваліся беларускія спісы гэтай крыніцы, што зараз захоўваюцца ў Варшаўскай нацыянальнай бібліятэцы, ў рукапісе, які паходзіць з полацкай Сафійскай бібліятэкі²⁶.

Немагчыма таксама адмаўляць той факт, што полацкія князі, як і Полацкая княства, займаюць у гісторыі Кіеўскай Русі вельмі адметнае, спецыфічнае месца. Істотна адзначаць тую акалічнасць, што Полацкая зямля ва ўсходнеславянскіх летапісах 11-12 стст. амаль нідзе (за выключэннем паведамлення Наўгародскага I-га летапісу за 1169 г.²⁷) ў складзе “Рускай зямлі” ў шырокім сэнсе не згадваецца. Апошніяе тлумачыцца якраз вышэйзгаданымі генеалагічнымі

²¹ Селицкий А.А. Живопись Полоцкой земли XI-XII веков. Минск, 1992. С. 40.

²² Петрухин В.Я. Rec.: S. Franklin, J. Shepard. The Emergence of Rus. 750-1200. L.-N.Y., 1996 // Славяноведение. № 2. Москва, 1998. С. 119-123.

²³ Повести Древней Руси XI-XII века. Ленинград, 1983. С. 435.

²⁴ Рыбаков Б.А. Древняя Русь. Сказания. Былины. Летописи. Москва, 1963. С. 118 - 119.

²⁵ Веневетинов М.А. Хождение игумена Даниила в Святую землю в начале 12 ст. // Летопись занятый Археографической комиссии, Вып.7 (1876-1877). Санкт-Петербург, 1884. С. 155; Путешествие игумена Даниила по Святой земле в начале XII века. Санкт-Петербург, 1864. С.139, 155.

²⁶ Augea mediokritas. Кніжна-пісьмовая культура Беларусі. Адраджэнне і ранніе барока. Мінск., 1998. С. 37.

²⁷ Шахматов А.А. Разыскания о древнейших русских летописных сводах. Санкт-Петербург, 1908. С. 328.

прычынамі. Паданне, як ужо неаднаразова звярталі на гэта ўвагу даследчыкі, слушна перадае сутнасць таго, што адбылося – “выдел” Ізяслава пры жыці бацькі і зацвярджэнне за яго родам вотчынных правоў на Полацкую зямлю. Менавіта таму толькі полацкіх Рагвалодавічаў называлі ў летапісах крывіцкімі князямі, бо яны былі пазбаўленыя права браць зудзел у калектыўным кіраванні Кіеўскай Руссю, якая з’яўлялася вотчынай Яраславічаў. Нашчадкі Яраслава Мудрага лічылі полацкіх князёў чужым элементам, заўсёды падкрэслівалі “іншароднасць” полацкай галіны ў сэнсе іх вылучанасці з агульнародавага ўладання²⁸. Вельмі паказальна ў сувязі з гэтым і адмова наўгародцаў плаціць даніну Усяславу Чарадзею падчас яго знаходжання на вялікакняскім кіеўскім стале: “Всеслав, седе во Киеве, посла к новгородцам по дань. Новгородцы же реша: “Княже, мы есмя племени Ярославлю крест целовоахом на его дети и внучати, а ты еси не от племяни Ярославля; и ко Полоцку дани отцы и деды наши не давали и тебе дати не хотим, а бери со своея волости”²⁹.

Пасля марных спробаў Усяслава Чарадзея аспрэчыць гэткае становішча справаў і рэалізаваць прэтэнзіі на вярхоўную ўладу ў Кіеўскай Русі, ўсталявалася своеасаблівае “статус кво”. Кіеўскія князі, прызнаючы права полацкага княскага роду на Полацк і не прэтэндуючы на полацкі княскі стол, разам з гэтым не лічылі, што полацкая дынастыя абсалютна незалежная ад Кіева. Наадварот, прызнанне вярхоўной улады вялікага кіеўскага князя, яго “старэйшынства” і выкананне звязаных з гэтым абавязкаў (супольныя паходы на полаўцаў) разглядалася як неабходная ўмова для захавання полацкімі князямі сваіх воласцяў. Натуральная, што ў вылучаных з агульнародавага ўладання Ізяславічаў-Рагвалодавічаў гэта не выклікала анікага захаплення, але кіеўскія князі сілай зброі прымушалі полацкіх валадароў быць у іх “волі”. Калі Брачыслау са сваім дзядзькам Яраславам быў “за едін”, што як слушна лічыць Ю.Заяц, сведчыла пра яго самастойнасць і роўны статус з Яраславам³⁰, то ўжо пра нашчадкаву Усяслава Чарадзея так казаць не выпадае. Іх палітычная залежнасць ад Кіева відавочная. Дазволім сабе прывесці колькі прыкладаў, якія красамоўна пацвярджаюць гэткія рэаліі 12 ст. Паказальна, што атрымаўшы галоўны полацкі стол, сын Усяслава Чарадзея Давыд ужо праз два гады пасля смерці бацькі бярэ ўздел у выправе на полаўцаў у 1103 г. супольна з іншымі князямі Кіеўскай Русі, а ў 1104 , з імі ж - супраць свайго роднага брата Глеба Менскага³¹. Спрабы паказаць Давыда “ізгоеем” немагчыма аргументаваць пры дапамозе захаваных крыніцаў, як і сцвердзіць, што пасля смерці бацькі на галоўным полацкім стале “сей”

²⁸ Назаренко А.В. Родовой сюзеренитет Рюриковичей над Русью (Х-XI вв.) // Древнейшие государства на территории СССР. Материалы и исследования. 1985 год. Москва, 1986. С. 156; Пресняков А. Княжое право в Древней Руси. Очерки по истории X-XII столетий. Санкт-Петербург, 1909. С. 33, 40; Толочко А.П. Князь в Древней Руси: власть собственность идеология. Киев, 1992. С. 31.

²⁹ Татищев В. История российская. Т. 4. Москва-Ленинград, 1964. С. 155.

³⁰ Заяц Ю. А. Полоцкие события в «Саге об Эдмунде» // Полоцкий летописец №1(2). Полоцк, 1993. С. 5.

³¹ Алексеев Л.В. Полоцкая земля. С. 283.

Барыс³². Мы салідарызуемся з найбольш аргументаваным на сённяшні дзень меркаваннем Вячаслава Насевіча пра тое, што пасля смерці Ўсяслава Барыс атрымаў ва ўладанне Друцк³³. Спрабы Глеба Менскага захапіць воласці, якія належылі да вотчыны Яраславічаў, як вядома, скончыліся вельмі сумна. Прычым з кантэксту летапіснага паведамлення пра паход Манамаха супраць Глеба ў 1116 г. выразна вынікае факт яго “старэйшынства” над менскім князем: “...Глеб же, вышед из города с детми и с дружиною, поклонися Володимеру, и молвиша речи о мире, и обещася Глеб во всем послушати Владимира. Володимер же омириев Глеба и наказав его о всем, вдасть ему Менеск, а сам възвратися Киеву”³⁴. Паказальна, што ніводны з Усяславічаў за брата не заступаецца. Гэта, як лічыць Эдуард Загарульскі, сведчыць пра тое, што самыя полацкія князі лічылі паход кіеўскага князя на свайго брата слушным і справядлівым, бо апошні выказаў прэтэнзію на вотчыну Яраславічаў і парушыў нормы княскага землеўладання³⁵.

Пасля смерці Манамаха нежаданне полацкіх князёў прызнаць над сабой вярхоўны сюзэрэнітэт яго пераемніка Мсціслава выклікала карны кааліцыйны паход у 1128 г. У яго выніку быў узноўлены звыклы парадак речач: “...пополчане сътснувшеся выгнаша Давыда и с сыньми и поемши Рогволода идоша к Мстиславу просвяще к себе княземъ и створи волю ихъ Мстиславъ и поимше Рогволода ведоша и Полотьску”³⁶. Палацкія князі склалі хроснае цалаванне кіеўскаму ўладару, у якім абавязваліся браць удзел у вайсковых паходах Кіева супраць стэпавікоў. Адмова выконваць свае васальныя абавязкі (удзельнічаць у выправе супраць полаўцаў) прывяла ў 1130 г. да высылкі прадстаўнікоў полацкай дынастыі ў Візантію³⁷.

З цягам часу ў Палацкай зямлі паступова стабілізавалася пастаянная арыентацыя яе князёў той ці іншай лініі на адпаведную лінію паўднёварускіх князёў. Друцкія Барысавічы абапіраліся на Манамаха і манамахавічаў, Глебавічы - спачатку на Ізяславічаў, а з сярэдзіны 12 ст. - на Ольгавічаў³⁸. Шукаючы дапамогі ў князёў няполацкіх дынастыяў палачане вымушаныя былі і самыя падтрымліваць апошніх у міжусобнай барацьбе і нават прызнаваць іх вярхоўны сюзэрэнітэт. Прайлюструем гэтую тэзу некалькімі красамоўнымі прыкладамі. У 1151 г. полацкае веча, выдаліўшы Рагвалода і запрасіўшы на полацкі стол Расціслава Глебавіча, звяртаецца да наўгарод-северскага князя Святаслава Ольгавіча за дапамогай і дэкліяруе яму васальную вернасць: ... “слышася Полоччанае к Святославу Олговичу с любовью, яко имети отцом собе и ходить в послу-

³² Рапов О.М. Княжеские владения на Руси в X – первой половине XIII вв. Москва, 1977. С. 55-56.

³³ Насевіч В.Л. Друцкае княства і князі друцкія // Друцк старажытны. Мінск, 2000. С. 49.

³⁴ ПВЛ. Т. 1. Москва, 1950. С. 200-201.

³⁵ Загарульскі Э. М. Заходняя Русь IX-XIII стст. Мінск, 1998. С. 121.

³⁶ ПСРЛ. Т. 1. Ленинград, 1927. С. 299.

³⁷ Алексеев Л.В. Польская земля. С. 261.

³⁸ Тамсама. С. 253.

шании его, и на том целовать крест”³⁹. Выразна сведчаць крыніцы і пра васальную залежнасць полацкіх князёў ад Андрэя Багалюбскага, ў паходах якога яны бралі ўдзел. Асабліва красамоўнае сведчанне аб гэтым знаходзім у летапісным паведамленні 1174 г. пра выправу на Кіеў, калі Багалюбскі “...полотьским князьям пойти повеле всем”⁴⁰.

У канцы 12 ст. Полацкая зямля ўсё болей і болей трапляла пад пратэктарат смаленскіх князёў, а з 1222 г. на полацкім княскім пасадзе мы ўжо бачым князя з дынастыі смаленскіх Расціславічаў – Святаслава Mcціславіча. З гэтага часу Полацкае княства канчаткова траціць апошнія рэшткі былой самастойнасці⁴¹.

Паспрабуем падвесці вынік. Мы імкнуліся паказаць, што, нягледзячы на абумоўлены генеалагічнымі прычынамі сепаратызм, гісторыю Полацкай зямлі нельга разглядаць па-за кантэкстам гісторыі Кіеўскай Русі. Канешне, няма падставаў адмаўляць тэзу пра тое, што менавіта з гісторыі Полацкай зямлі бярэ адлік дзяржаватворчая традыцыя на нашых землях. Але тым больш няма ніякіх падставаў казаць пра поўную палітычную незалежнасць ці ізаляванасць Полацку ад Кіева. Так, дарэчы, не лічылі і сучаснікі. Полацкая зямля ўспрымалася наўгародскім летапісцамі як складовая частка метаэтнапалітычнай агульнасці, у якую ўваходзілі і іншыя княствы Кіеўскай Русі, звязаныя дынастычнымі стасункамі і прыналежнасцю да адзінага канфесійнага цэнтра – Кіеўскай мітраполії. Асабліва гэта выразна кідаецца ў вочы пры хараکтарыстыцы вайсковых канфліктаў паміж Ноўгарадам і Полацкам. Войны, якія адбываюцца паміж усходнеславянскімі княствамі, паміж “сваімі”, у вачах летапісцаў з’яўляюцца грахоўнаю справаю, а ўнікненне ад іх трактуецца як справа богакарысная. Зусім іншы эмацыйны фон прысутнічае пры апісанні войнаў з прадстаўнікамі іншых краінаў і народаў, якія знаходзіліся па-за межамі Кіеўскай Русі як дзяржаўна-генеалагічнай агульнасці. Узорным з’яўляецца паведамленне пра выправу наўгародскага князя Яраслава на Полацкую зямлю ў 1194 годзе: “На ту же зиму ходи князь Ярослав с новгородци и с пльсковици и ладожаны и с всею областью Новгородскою к Полтъску, и устретоша полоцянє съ поклоном на озере на Касъпле; и възъмъше мир, възвратиша Новугороду: бог бо не вда кръви пролитья крестьяном межи собою”⁴². Для Канстантынопала было відавочным фактам, што Полацк, як і іншыя ўсходнеславянскія землі і ў рэлігійным, і ў дзяржаўным плане залежныя ад Кіева. Няма ніводнага дакументу ні рымскай куры, ні грэчаскага патрыярхату, у якім бы было зафіксавана асобнае месца Полацкай зямлі ў тагачаснай іерархіі дзяржаваў і такім чынам прызнаная, згодна нормаў тагачаснай правасвядомасці, роўнасць полацкіх князёў з іншымі суверэнамі. Для візантыйскага гісторыка 12 ст. Іанна Кінамы існуе толькі адна сталіца “Таўраскіі” - Кіеў “...каторы пераўзыходзіць іншыя

³⁹ ПСРЛ. Т. 2. Москва, 1962. С. 445-446.

⁴⁰ ПСРЛ. Т. 2. Москва, 1962. С. 74.

⁴¹ Алексеев Л.В. Полацкая земля. С. 287-288.

⁴² НПЛ старшага и младшаго изводов. Москва-Ленінград. 1950. С. 44.

тамашнія гарады, лічыцца мітраполій таго народу, атрымоўвае архірэя з Візантыі і карыстаецца іншымі важнымі перавагамі”⁴³. У спісе “рускіх” епіскапстваў 12 ст., падпарадкованых мітрапаліту Русі, змешчаным у “Notitia Episcopatuvim” і датаваным 1170-79 гг., на чацвёртым месцы пазначана і Полацкая кафедра⁴⁴.

У Полацкай зямлі, як і ў іншых усходнеславянскіх землях, пры вырашэнні пытанняў звязанных з сям’ёй і шлюбам, у царкоўным судзе шырока скарыстоўвалі “Устав князя Ярослава”. Менавіта з полацкай архіепіскапскай кафедрай звязана таксама кадыфікацыя ды стварэнне ў пачатку 15 ст., адаптаванага да тагачасных рэаліяў жыцця праваслаўнага насельніцтва ВКЛ, зборніка “Архангельскага тыпу” і змешчанага ў ім асноўнага ізвода “Устава Ярослава”⁴⁵. Пры вывучэнні гандлёвых дамоваў 13-14 стст. Полацку з Рыгай, кідаецца ў очы той факт, што ў Полацкай зямлі скарыстоўваліся для пакарання за крымінальныя злачынствы нормы “Рускай Праўды”. На гэтую акалічнасць, дарэчы, ў свой час звярнуў увагу і Міхайла Грушэўскі⁴⁶.

Калі пагадзіца з Аляксеем Чарняцовым, які лічыць што Радзівілаўскі летапісны звод быў укладзены у Полацку⁴⁷, то мы можам меркаваць і пра тое, якая гісторычна спадчына ўспрымалася як “свая” палаchanамі 15 ст. Паказальна, што нягледзячы на прыпіскі, якія акцэнтуюць увагу на падзеях у Полацку (узгадка ў летапісу “полочан”, усладлённе вечавых парадаку ў шэрагу усходнеславянскіх гарадоў, у тым ліку і Полацку, успамін пра які ў адпаведным месцы Лаўрэнцьеўскага летапісу адсутнічае), полацкая гісторыя разглядаецца ў агульным усходнеславянскім кантэксце. Што ўжо казаць пра насельнікаў іншых земляў Беларусі, якія ўваходзілі ў склад Смаленскага, Чарнігава-Северскага, Тураўскага і Галіцка-Валынскага княстваў ды былі непарыўна звязаныя з запачаткованымі ў Кіеве традыцыямі дзяржаўнасці, канфесійнай і гісторычнай самаідэнтыфікацыі? Іншая справа, што гэтыя факты мусіць адэकватна ўспрымацца і трактавацца. Адмаўленне таго факту, што менавіта кіеўская традыцыя перадвызначала культурнае аблічча беларускіх земляў у 11 - 13 стст., звязана найперш з рэакцыяй беларускіх гісторыкаў на “маскvaцэнтрычныя” канцэпцыі гісторыі Кіеўскай Русі, якія панавалі ў савецкай паваеннай науцы і па сутнасці ўзыходзілі да маскоўскай сярэднявечнай гісторыяграфічнай традыцыі, дзе Масква абвяшчалася адзіным легітымным правапераймальнікам кіеўской спадчыны.

Не менш цікавым з’яўляецца пытанне пра тое, як успрымалася ўзнікненне ВКЛ і ўваходжанне ў яе склад усходнеславянскіх земляў насельніцтвам Бе-

⁴³ Кіннам Иоанн. Краткое обозрение царствования Иоанна и Мануила Комнинов // Византийские историки, переведенные с греческого при С. Петербургской Духовной Академии. Санкт-Петербург, 1859. С. 261.

⁴⁴ Poppe A. Państwo i Kościół na Rusi w XI wieku. Warszawa, 1968. S. 39.

⁴⁵ Щапов Я.Н. Княжеские уставы и церковь в Древней Руси. XI-XIV вв. Москва, 1972. С. 219.

⁴⁶ Грушевський М. Ілюстрована Історія України. Київ-Львів, 1913. С. 103.

⁴⁷ Чарнецов А. Радзивиловская летопись // Свіцязь. Мінск, 1989. С. 139-147.

ларусі. Вельмі істотная інфармацыя па гэтаму пытанню змешчана ў помніках Наўгародскага летапісання - Наўгародскім першым летапісе старэйшага і малодшага ізводаў. Магчыма, што адной з верагодных крыніцаў інфармацыі для наўгародскага летапісца пра тыя падзеі маглі стаць апавяды полацкага епіскапа наўгародскага паходжання Сымона альбо Сімеона Наўгародца, які быў полацкім архірэем менавіта ў гэты час⁴⁸. Ён згадваеца як адзін з удельнікаў Уладзімірскага сабору 1274 г. Маём на ўвазе ацэначныя характарыстыкі летапісца літоўскіх князёў Міндоўга, Таўцівіла і Войшалка. “Убиша князя велика Миндовга свои родици, свещавшеся отай всех. Того же лета роспревешия убоици Миндовгови о товар его, убиша добра князя Полотьскаго Товтвила, а бояры полотьскія исковаша, и просиша у полочан сына Товтвилова убить же; и он вбежа в Новгород с мужи своими; Тогда Литва посадиша свои князь в Полотьске; а полочан пустиша, которых изъимали с князем их, а мир взяша. ...Воиншег ...позна истинную веру хрыстиянскую...По убиении же отца своего, не хотяющ ему сего створити, но Богу попущышю на них, на поганую Литву, за хрыстиянскую кровь, вложи сему в сердце, соимя с себе ризу, обещаася Богу на три лета, како прияти риза своя, а устава мнишъского не остава; съвкупи около себе вои отца своего а приятели, помолився кресту честному, шед на поганую Литву, и победи я, и стоя на земли их все лето. Тогда оканьным взда Господу по делом их: всю бо землю оружием поплени, а по хрыстиянской веселie бысть всюда”⁴⁹. Як бачым, усе гэтыя літоўскія князі характарызуацца вельмі станоўча. Адмоўныя характарыстыкі заслугоўваюць толькі іх канкурэнты. Яны высступаюць у летапісу жывым увасабленнем паганскай падступнасці і крывадушнасці. Войшалк не проста помесіць за бацьку, ён жывое ўвасабленне Боскай кары паганым “за хрыстиянскую кровь”. Вельмі красамоўныя і характарыстыкі, змешчаныя ў Іпацьеўскім летапісу. У свой час Аркадзь Насонau выказаў меркаванне пра тое, што агульны арыгінал Іпацьеўскага і Хлебнікаўскага спісаў хутчэй за ўсё быў напісаны ў Турава-Пінскім княстве, у горадзе Пінску. Забойства Войшалка Львом трактуеца летапісцам як справа інспіраваная д’яблам⁵⁰.

Крэўская унія і хрысціянізацыя Літвы ў каталіцтва перакрэслі магчымасць канчатковай культурнай асіміляцыі балтайд-літоўцаў па праваслаўнаму “руسінскому” ўзору, стварыла сітуацыю дыскрымінацыі праваслаўных нобіляў ды спыніла місійную дзеянасць праваслаўнай царквы на балцкіх землях Вялікага Княства. Гэта адразу выклікала рэакцыю ў тагачаснай праваслаўнай беларускай гісторыяграфіі. Сучаснымі беларускімі гісторыкамі амаль не звяртаецца ўвага на “Летописец русских царей” (вядомы таксама пад назвай “Летописца Переяславля Сузdalского”) як на важнейшую крыніцу для асэнсавання гіста-

⁴⁸ Грыгаровіч І.І. Беларуская іерархія. Мінск, 1992. С. 28.

⁴⁹ НПЛ старшага и младшаго изводов. Москва-Ленінград. 1950. С. 84.

⁵⁰ Насонов А. Н. История русского летописания XI—начало XVIII века. Москва, 1969. С. 231.

рычнай самаідэнтычнасці насельніцтва беларускіх земляў у 14 ст. Даказана, што старажытнейшая частка “Летописца...” (запісы да 1110 г. і два дадатковыя артыкулы 1137 і 1143 гг.) створана ў ВКЛ чалавекам, які належаў да праваслаўнай царквы і адмоўна ставіўся да каталіцтва⁵¹. Уладзімір Пащута звярнуў увагу на шэраг фактаў, якія дазволілі яму выказаць меркаванне пра тое, што ў “Летописце русских царей”, Архіўным хранографе і Іпацьеўскім летапісе захаваліся сляды літаратурна-палітычнай апрацоўкі, узінкненне якой ён звязваў з дзеянасцю царкоўнага цэнтра ў Наваградку⁵². Праўда, ён лічыў, што помнік створаны ў канцы 13 - пачатку 14 ст. Аднак нам здаецца найболыаш верагодным часам стварэння беларускай часткі помніка якраз час пасля Крэўскай уніі. Інакш немагчыма растлумачыць палемічную завостранасць артыкулаў скіраваных супраць “лацінікаў”, антыкаталіцкі запал укладальніка беларускай часткі тэксту, як і падкрэсліванне большай цывілізаванасці ды вышэйшасці “рускіх” земляў у параўнанні з літоўскімі. Паказальна, што ў “Летописце” ўжыта нязвыклая ды нехарактэрная для Кіеўскай Русі тытулатура ўсходнеславянскіх уладароў. Замест слова “князь” скарыстаны тэрмін “цар”. Тоё ж самае тычыцца і тэрміналогіі змешчанага разам з “Летописцем” Архіўнага звода статута Святога Уладзіміра. У ім двойчы ўжыта слова “царь”, “царство” замест альбо ў дадатак тэрміну “князь,” “княжество”⁵³. Другім, вельмі сімптаматычным адрозненнем гэтага помніка ад ранніх помнікаў ўсходнеславянскага летапісання, з’яўляецца падкрэсленная канстататацый факту залежнасці літоўскіх плямёнаў ад Русі ў мінульым. Рэдакцыя запісу пра данніцкую залежнасць неславянскіх плямёнаў істотна адрозніваецца сваёй завостранасцю ад рэдакцыі змешчаных у Лаўрэнцьеўскім, Радзівілаўскім і Іпацьеўскім летапісах: “...Печера, Имь, Литва, испръва исконній данніци и конокоръмци, Зимгола, Корсь, Нерома сиречь Жемоить, Либь”⁵⁴. Такім чынам, важнейшай мэтай аўтара “Летописца” бачыцца імкненне падкрэсліць вышэйшы статус ўсходнеславянскай дзяржаўнасці ды большую даўнасць царкоўнай традыцыі ўсходнеславянскіх земляў былой Кіеўскай Русі, ўвайшоўшых у ВКЛ, у параўнанні з этнічнай Літвой. Акцэнтуеца ўвага на папярэднюю данніцкай залежнасці Літвы ад Русі. Гэтай мэце павінна была спрыяць і тытулатура, якую скарыстоўвае аўтар помніка кажучы пра Рурыкавічаў ды створаную імі дзяржаву – “Царь”, “царство”. Справа ў тым, што слова “Цар” (у адрозненне ад выключна свецкага тытула “цэсар”) мела ў Кіеўскай Русі ярка акрэслены сакральны характер і сведчыла таксама пра бogaабранасць краіны (“Царград”, гэта не толькі рэзідэнцыя імператара, але і “Горад Хрыста”). Тыталатуры “Цэзар” і “кароль” у ўсходнеславянскай традыцыі раз-

⁵¹ Щапов Я.Н. Княжеские уставы... С. 110.

⁵² Пащуто В.Т. Образование Литовского государства. Москва, 1959. С. 28-42, 389-390.

⁵³ Щапов Я.Н. Княжеские уставы и церковь в Древней Руси. XI-XIV вв. Москва, 1972. С. 112.

⁵⁴ Летописец Переяславля-Сузdalского. Москва, 1851. С. 2.

⁵⁵ Данилевский И.Н. Мог ли Киев быть Новым Иерусалимом? С. 146.

глядаліся як чыста свецкія, маючыя ніжэйшы статус у параўнанні з словамі “Цар”, якое было запазычана непасрэдна з Бібліі⁵⁵.

Вывучэнне старажытнейшых беларуска-літоўскіх летапісаў першага зводу дазволіла Вячаславу Чамярыцкаму прыйсці да высноваў што летапісец, скары-стуючацы рускія летапісы, спрабаваў упершыню стварыць гісторыю Літвы і Літоўскай Русі (Беларусі і Украіны) ў яе сувязі з гісторыяй Русі Маскоўскай і ў яе пераемнасці з гісторыяй Кіеўскай Русі. Вельмі важнымі з’яўляюцца назіранні В.Чамярыцкага пра характар рэдактарскай працы ўкладальніка першага зводу з помнікамі вялікарасейскага летапісання. Даследчык вельмі аргументавана і пераканаўча паказаў, што “Агульны сэнс усіх гэтых скарачэнняў і апрацовак тэксту рускіх летапісаў укладальнікам першага беларускага зводу зводзіўся да аднаго - змякчыць або зусім зняць негатыўную характарыстыку літоўскіх князёў, адмоўную ацэнку іх дзеянняў, пададзеную рускімі летапісцамі”⁵⁶. На сённяшні дзень амаль усе даследчыкі лічаць, што большасць твораў з якіх складзены Беларуска-літоўскі летапіс 1446 г., напісана ў Смаленску і, што натхненія гэтай справы быў епіскап (пазней мітрапаліт) Герасім, патрыёт ВКЛ і прыхільнік захавання яго цэласнасці⁵⁷. Такім чынам мы можам казаць, што ў гэтым летапісу адлюстраваныя гістарычныя погляды праваслаўнага русінскага набілітэту ВКЛ. Летапісы гэтага зводу змяшчаюць у пачатковай частцы скарочаныя варыянты “Аповесці мінульых часоў” і спісы ўсходнеславянскіх князёў, “Сказание о верных святых князех русских”. Перад намі паўстает яшчэ адна схема гісторыі Усходняй Еўропы, у якой Кіеўская Русь выступае як першапачатковая форма ўласнай дзяржавы народу русінаў ВКЛ. Традыцыі Кіева пераймала Вільня і, адпаведна, ВКЛ трактуеца як легітымная правапераемніца Кіеўскай Русі, як “свая” дзяржава. Паказальна, што ў летапісах першага зводу нідзе не гаворыцца пра генезу ВКЛ, пра заваёвы літоўскіх князёў на сучаснай тэрыторыі Паўднёва-Заходняй і Паўночна-Усходняй Беларусі. Выключэннем з’яўляецца толькі апісанне барацьбы за Смаленск, але і тут падкрэсліваецца, што ў горадзе існавала шматлікая “літоўская” партыя⁵⁸. Узнікненне падобнай канцепцыі было абумоўлена, з кропкі гледжання польскага гісторыка Ежы Клачоўскага, завяршэннем працэса фармавання ў сярэдзіне – другой палове 15 ст. адзінага літоўска-руسінскага “палітычнага народу”⁵⁹.

Гэтая канцепцыя пазней будзе пакладзена ў аснову афіцыйнай версіі беларускай нацыянальнай гісторыяграфіі. Праўда, беларускія гісторыкі, пачынаючы ад Адама Кіркора, на месца Кіева пачнушць ставіць Полацк⁶⁰. Прычым для аргументавання гэтай тэзы яны вымушаны будуць звярнуцца да позніх летапісных зво-

⁵⁶ Чамярыцкі В.А. Беларускія летапісы як помнікі літаратуры. Мінск, 1969. С. 47-48, 183-184, 188.

⁵⁷ Улащик Н.Н. Введение в изучение Белорусско-Литовского летописания. Москва, 1985. С. 27.

⁵⁸ ПСРЛ. Т. 35. Москва, 1980. С. 30-31, 52.

⁵⁹ Kłoczowski J. Młodsza Europa. Warszawa, 1998. S. 452.

⁶⁰ Живописная Россия. Т. 3. Ч. 2. Мінск, 1993. С. 290-293.

даў, створаных у Маскоўскай дзяржаве. Якраз у Москве падчас барацьбы гэтай дзяржавы за ўсходнеславянскія землі, якія уваходзілі ў ВКЛ, быў створаны міф пра паходжанне літоўскай дынастыі ад полацкіх князёў. Справа ў тым, што ў такім выпадку Гедымінавічы не мелі права на землі, якія уваходзілі ў склад Кіеўскай Русі, бо “вотчынай” полацкіх князёў было толькі іх княства, а права кіравання астатнімі ўсходнеславянскімі ўладаннямі яны былі пазбаўленыя⁶¹. Некрытычнае запазычанне гэтай тэзы прывяло да ўзнікнення папулярнага ў айчыннай літаратуры міфа пра беларускае паходжанні вялікіх князёў літоўскіх.

Паказальна, што ў беларуска-літоўскіх летапісах, створаных на пачатку 16 ст. і ўтрымліваючых легендарную частку пра паходжанне вялікіх князёў літоўскіх, увага надавалася не толькі аргументаванню легітымацыі панавання літоўскай дынастыі над ўсходнеславянскімі землямі княства. Таксама ўлічваліся інтарэсы праваслаўнай знаці дзяржавы, складовай часткі “палітычнага народу ВКЛ”. У легендарнай частцы летапісаў падкрэслівалася, што далучэнне большасці землі ў сучаснай Беларусі адбылося мірным шляхам, літоўская дынастыя прыйходзіць на гэтыя землі пасля спусташэння іх татарамі і выступае як вызваліцель ад хансага прыгнёту⁶². Усе летапісы і хронікі, а таксама Стрыйкоўскі падкрэслівалі, што наваградскія вялікія князі завалодалі паўднёвым заходам Беларусі не супрацькуючы ніякага супраціву з боку мясцовага насельніцтва і нават пры яго падтрымцы. Войны супраць валынскіх князёў і татараў паказаны як абарончыя⁶³. Істотна падкрэсліць у сувязі з гэтым два надзвычай важныя моманты: ва ўсіх летапісах другога зводу, як і ў “Кроніцы” Мацея Стрыйкоўскага, “Русь” складзеная з паўднёва-заходніх землі ў сучаснай Беларусі выступае не толькі як пасіўны аб'ект, на які скіраваны дзеянні літоўскіх князёў, але як актыўны ўдзельнік, як творца, што супольна з літоўцамі бярэ ўдзел у будаўніцтве новай дзяржавы. Паўсюль падкрэсліваецца значэнне (у асобных летапісах яно ўвогуле выглядае як вызначальнае) перамогаў над валынскімі і татарскімі войскамі менавіта “рускіх” воінаў з землі ў паўднёва-заходній Беларусі. Вялікая ўвага і значэнне надаецца Наваградку і наваградскім дружынам. У летапісах падкрэслівалася, што поўнае аб'яднанне трох складовых частак дзяржавы адбылося пры легендарным наваградскім князе Швінтарогу, які пасля смерці Утэнуса становіцца таксама князем Літвы і Жамойці. Пасля гэтага дзяржава стала называцца Вялікім Княствам Літоўскім, Жамойцкім і Наваградскім і Рускім. Прычым аб'яднанне адбылося без скарыстання сілы⁶⁴. Пры

⁶¹ Пашуто В.Т. Образование Литовского государства. Москва, 1959. С. 75-76; Флоря Б.Н. Русско-польские отношения и политическое развитие Восточной Европы во второй половине XVI - начале XVII в. Москва, 1978. С. 20.

⁶² Пашуто В.Т. Образование Литовского государства. С. 71; Улащик Н.Н. Введение в изучение... С. 152-154.

⁶³ Улащик Н.Н. Введение в изучение.. С. 155.

⁶⁴ Улащик Н.Н. Введение в изучение... С. 143, 150-156, 159, 167.

ўсім гэтым у ніводнага з летапісцаў не выклікаў сумнення той факт, што легітымнымі ўладальнікамі гэтых земляў “ад старыны” з’яўляліся менавіта “кіеўскія манархі”, і толькі нашэсце Батыя змяніла сітуацыю на карысць літоўскіх князёў. Войны тых жа валынскіх князёў супраць міфічных літоўскіх князёў Рынгольта, Скірмунта якраз выкліканы іх “дзедзічным” правам на гэтыя землі, якога іх пазбавілі літоўскія ўладары, праўда, у выніку асабістай слабасці першых, выкліканай падпарадкованнем татарам⁶⁵.

Пра распаўсяуджаннасць уяўленняў пра мірнае далучэнне ўсходнеславянскіх земляў да Літвы ў асяроддзі палітычнай эліты княства ў 16 ст. свядчыць і “Размова Паляя з Ліцвінам” дзе сцвярджаецца, што “Русь” добраахвотна, пасля перамогі літоўцамі татараў, уступіла ў падданства да Літвы⁶⁶. Гэтая тэза была надзвычай важная ў першую чаргу для прадстаўнікоў русінскага набілітэту Княства, бо дазваляла ім сцвярджаць, што іх землі не заваёваныя праўніці, а часціна шырэйшай дзяржавы, якая зберагла поўнапраўную суверэннасць у сярэднявечным разуменні *in dominium Suum rex imperator est* (г.зн. падданы вызнае вышэйшага ўладара з умоваю збераежэння неабмежаванага панавання на ўласнай тэрыторыі). Падобныя ідэі былі шырока распаўсяуджаныя і ў асяроддзі праваслаўнай украінскай эліты ў першай палове 17 ст., якая імкнулася давесці факт добраахвотнага, а не прымусовага далучэння ўкраінскіх земляў да Кароны Польскай⁶⁷.

Аднак, калі агульнадзяржаваўныя летапісы 2 зводу ўтрымоўвалі кампрамісную версію ўзнікнення ВКЛ, то ў творах ужо ўласна літоўскай (калі іх можна так назваць) нацыянальнай гісторыяграфіі сярэдзіны 16 ст. і легенда аб рымскім паходжанні літоўцаў, інтэрпрэтацыя далучэння ўсходнеславянскіх земляў да ВКЛ набывае выразную “антырусінскую” скіраваннасць. Маём на ўвазе гісторычны інтэрпрэтацыі Міхалона Ліцвіна і Аўгустына Ратундуса. Русіны ў Міхалона Ліцвіна выступаюць як народ культурна і цывілізацыйна ніжэйшы ў паданні з літоўцамі. Гэты аўтар, абавіраючыся на паданне аб рымскім паходжанні літоўцаў і іх мовы, падкрэсліваў іншароднасць старабеларускай моўнай традыцыі для літоўцаў, называў маскоўскім пісьмом старабеларускую кірыліцу: “рутэнская мова (*idioma Ruthenuva*) чужая нам, ліцвінам, гэта значыць італьянцам, паходзячым ад італьянскай крэvy”⁶⁸. Супрацьпастаўляеца свабода і незалежнасць літоўцаў у паданні з залежнасцю і рабствам “рутэнаў, над якімі тады, як і над маскавіцянамі, панавалі заволскія татары”⁶⁹. Толькі літоўцы з’яў-

⁶⁵ ПСРЛ. Т. 35. Москва, 1980. С. 92, 130, 147.

⁶⁶ Мыльников А.С. Картина славянского мира: взгляд из Восточной Европы. Представления об этнической номинации и этничности XVI - начало XVIII века. Санкт-Петербург, 1999. С. 238.

⁶⁷ Величенко С. Володарі і козакі: Заміткі до проблемі історичної легітімності і тягlosti в украінскай істориографії XVII-XVIII ст. // Mediaevalia Ucrainica: Ментальність та історія ідей. Т. 1. Київ, 1992. С. 117-121.

⁶⁸ Міхалон Літвин. О нравах татар, літовцев и москвитян. Москва, 1994. С. 86.

ляюцца стваральнікамі Вялікага Княства, яны і толькі яны, без дапамогі мясцовага русінскага насельніцтва, вызваляюць землі сучаснай Украіны і Беларусі ад мангола-татараў: “Тады з уласцівай ім адлагай, вызбавіўшы рутэнскі народ (populis Ruthenicis), землі і крэпасці ад татарскага і баскскага рабства, яны падпрадавалі сваёй уладзе ўсё ад мора Жамойцкага, званага Балтыскім, да Понта Эўксінскага … распаўсюдзіліся на поўнач да самай скрайняй і самай блізкай да стольнага месца Масковіі крэпасці [называнай] Мажайскам”⁷⁰. Падобныя погляды былі хараектэрныя і для Аўгустына Ратундуса. Сапраўдная літоўская літаратурная мова – лаціна, таму яе патрэбна ўвесці ва ўжытак у законах, пасланнях і нават у паўсядзённым жыцці ў якасці гутарковай мовы. “Руская” (старабеларуская) мова кваліфіковалася ім як мова чужая, грубая і варварская⁷¹.

Гэтая схема русінскай гісторыі выразна кантраставала з “Кронікай…” Мацея Стрыйкоўскага. Знакаміты храніст імкнуўся паказаць гісторыю Кіеўскай Русі ў непарыўным адзінстве з гісторыяй Літвы. У яго не выклікаў сумненняў той факт, што спадкемцамі гістарычнай спадчыны Кіеўскай Русі з’яўляюцца русіны, насельнікі беларускіх і ўкраінскіх земляў ВКЛ. Вельмі паказальныя ў сувязі з гэтым згадкі Стрыйкоўскага пра тое, што той ці іншы знакаміты род Вялікага Княства паходзіць ад князёў Кіеўскай Русі⁷². Стрыйкоўскі імкнуўся выступаць выразнікам інтарэсаў усяго “палітычнага народу” ВКЛ. У сувязі з гэтым варта звярнуць увагу на ту ю акалічнасць, што храніст выводзіў ад аднаго міфічнага першапродка Асармата і славянаў, і літоўцаў⁷³. Разам з гэтым Стрыйкоўскі падкрэсліваў большую старажытнасць і славінасць дзяржаўной традыцыі ды гісторыі Русі ў параўнанні з этнічнай Літвой. Паказальна, што ніводны спіс агульнадзяржаўнага летапісу 2 зводу 16 ст. не ўтрымоўвае нават згадкі аб першапачатковай залежнасці літоўскіх плямёнаў ад Русі. А Стрыйкоўскі дэтальна апісаў у сваім знакамітым творы факты першапачатковай даніцкай залежнасці літоўскіх плямёнаў ад “русінаў”, шматлікія перамогі ўсходнеславянскіх князёў над сваімі суседзямі балтамі, падкрэсліваў першапачатковую культурную перавагу Русі над Літвой⁷⁴. Толькі феадальная дробнасць, унутраныя згадкі сярод “рускіх” князёў ды мангола-татарскае нашэсце прывялі да таго, што колішнія магутныя “рускія” ўладары мусілі падпрадавацца сваім былым даннікам, а славіна традыцыя Кіеўскай манархіі перайшла да Вільні⁷⁵. З аднаго боку, Стрыйкоўскі безумоўна верыў у рымскае паходжанне літоўцаў, меў дзяржаўны ліцвінскі патрыятызм і з замілаваннем апіваў славіную мінуў-

⁶⁹ Михалон Літвин. О нравах… С. 86-87.

⁷⁰ Михалон Літвин. О нравах… С. 87.

⁷¹ Свяжынскі У. Праблема ідэнтыфікацыі афіцыйнай мовы Вялікага Княства Літоўскага// METRICIANA. Даследаванні і матэрыялы Метрыкі Вялікага Княства Літоўскага. Т. I. Мінск., 2001. С. 112.

⁷² Рогов А.И. Русско-польские культурные связи в эпоху Возрождения. Москва, 1966. С. 36-37.

⁷³ Stryjkowski M. Kronika Polska, Litewska, Żmódksa i wszystkiej Rusi. №. 1. Warszawa, 1846. S. 15.

⁷⁴ Stryjkowski M. Kronika… S. 202,217, 219-221, 233, 234.

⁷⁵ Stryjkowski M. Kronika… S. 216.

шчыну Літвы і Жамойці, а з другога - падкрэсліваў факты мужнасці ды слав'янай вайсковай гісторыі “рускіх” славянскіх народоў яшчэ з часоў Аляксандра Македонскага, іх перамогі над візантыйскім імператарамі ды вельмі ранняе набыццё пісьмовага статуса славянскай мовай, пачатак скрыстання глаголіцы “Русакамі, Масквой і Балгарамі” нашмат раней за ўзнікненне пісьменнасці ў палякаў⁷⁶. Менавіта таму “Кроніка...” Стрыжкоўскага карысталася надзвычайнай папулярнасцю на беларускіх і ўкраінскіх землях.

Такім чынам, можна з ўпэўненасцю лічыць, што пачатак сваёй гістарычнай традыцыі адукаваная частка насельніцтва Беларусі ў 14 - 16 стст. адназначна звязвала з Кіеўскай Руссю. Бяспрэчна, што пераважная большасць праваслаўнага набілітэта і мяшчанства беларускіх земляў у сярэдзіне 15 - 16 ст. ужо ўспрымала ВКЛ як “сваю” дзяржаву і выказвала палітычную лаяльнасць да яе ўладароў⁷⁷. Аднак, як вынікае з наратыўных крыніцаў таго часу, ВКЛ успрымалася імі толькі як “сучасная Бацькаўшчына” (“present faterland”), якая ў сілу абставінаў заняла месца “даўняй Бацькаўшчыны”—Кіеўскай Русі.

Гэтая сітуацыя істотна не змянілася і ў 17 ст. Шматлікія рукапісныя зборнікі энцыклапедычнага зместу, створаныя на тэрыторыі Беларусі ў 16 - 17 стст., як правіла пачыналіся з гістарычнай часткі - “Сказания о русских князьях от кого кто родился”, дзе пералічваліся ўсе вялікія князі кіеўскія. У Чэцях-Мінезах, іншых жыційных зборніках, створаных у беларускіх скрыпторыях у 16 - 18 стст. абавязкова змяшчалася “Пахвала” князю Уладзіміру Хрысціцелю і ягонай бабулі княгіне Вользе, жыціі Барыса і Глеба. Гэтая традыцыя была аднолькава характэрная і для праваслаўных, і для ўніятаў⁷⁸.

У канцы 16 - першай палове 17 ст. мы назіраем пачатак працэсу дывергенцыі былой адзінай русінскай свядомасці на ўласна беларускую і ўкраінскую. Працэс гэты пачаўся пасля Люблінскай уніі і набраў яшчэ большай моцы пасля Берасцейской царкоўнай уніі. Ён быў абумоўлены таксама развіццём такой спецыфічнай рысы ўкраінскай гісторыі, не тыповай для Беларусі, як казацтва⁷⁹. Узорнымі для ўласна ўкраінскай гістарыяграфіі з'яўляюцца палажэнні, што знайшли адлюстраванне ў “Палинодии” Захарыя Капысценскага (1621г.). Гістарычна канцепцыя Захарыя Капысценскага грунтуецца на наступных тэзах: у мінулым існавалі самастойныя “панствы Роськія”, сцвярджаеца факт існа-

⁷⁶ Stryjkowski M. Kronika... S. 89-90, 95-113.

⁷⁷ Думин С.В. Другая Русь (Великое княжество Литовское и Русское) // История Отечества: люди, идеи, решения. Очерки истории России IX - начала XX века. Москва, 1991. С. 77-78, 120, 124-125; Кромм М.М. Меж Русью и Литвой. Москва, 1995. С. 114-118, 183-190, 198-199, 219.

⁷⁸ Пролог XVI ст. // ОР РГБ. Ф. 256. №325. Л. 746 обр-749; Торжественник XV ст. // ОР РГБ. Ф. 256. № 435. Л. 395; Службеник униатский. Гомель. 1768. // ОР РГБ. Ф. 256. № 404. Л. 608-609.

⁷⁹ Сагановіч Г.М. Царкоўная вунія 1596 г. і пытанне нацыянальнай тоеснасці беларусаў у XVIIст. // Наш Радавод. Гродна, 1996. Кн. 7. С. 353-357; Яковенко Н.М. Украінска шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. Кіев. 1993. С. 77.

вання некалькіх адметных “Руских народов” якія абыднаныя толькі праваслаўнай верай. Для яго гэта “Велікая Россия” і “Россія Малая... то ест Кіев и Літва”⁸⁰. Але з кантэксту вынікае, што пад “Малой Россій” у вузкім, этнічным сэнсе, аўтар разумее сучасную Украіну. Менавіта гэты народ, паводле Ка-пышценскага, з’яўляецца спадкаемцам Кіеўскай і Галіцкай традыцый дзяржаўнасці, а сучаснымі носьбітамі былой славы продкаў выступаюць запарожскія казакі “...другая часть Яфето-Роского поколеня, з Малой Россіі выходячи, а на за порогах живучі козаки - татары и места Турецкія на морі чолном воююць”⁸¹. У творы Ка-пышценскага згадваецца і Беларусь. Прычым гэты тэрмін ужываваецца не толькі да Усходняй Беларусі, што было характэрна для большасці помнікаў таго часу, а да ўсяго этнографічнага аблізу нашай краіны “...напрод в Берестю, в Пінску, в Красном Ставе и инде, а потом пришло до Вільня, до Полоцка, до Вітепска, до Орши, до Могилева и до іншых мест Белорусских”⁸².

Надзвычай каштоўнымі помнікамі беларуска-ўкраінскай гісторыяграфіі з’яўляецца “Вялікая хроніка”, хранограф эпохі барока, укладзены ў першай палове 17 ст. Паводле аўтарытэтнага меркавання В.Чамярыцкага ранняя рэдакцыя помніка беларускага паходжання, больш позняя – ўкраінскага. У хранографе змешчана “Хроніка Літоўская і Жмойцкая”, якая грунтуеца на “Кроніцы...” Стрыйкоўскага. Дадатковымі крыніцамі паслужылі Хроніка Еўрапейскай Сарматы і беларуска-літоўскі летапіс тыпу Быхаўца⁸³. Даная кампіляцыя, якая паўстала падчас зацятай барацьбы паміж праваслаўнымі і уніятамі ў пачатку 17 ст, дазваляе нам пабачыць тую версію гісторычнага мінуллага, якая лічылася “свай” у асяроддзі праваслаўнай русінскай эліты. Услед за Дlugашам і Стрыйкоўскім укладальнік “Хронікі...” падкрэсліваў большую даўнасць гісторычнай традыцыі Русі ў параўнанні з Літвой, акцэнтаваў увагу на першапачатковай данніцкай залежнасці літоўскіх плямёнаў ад “рускіх” манархаў. “Еднак же той народ литовский през час долгий от початку своего панования незначный был. Русь мела над ними зверхность и трибут от них отбирала, а меновите: все пануючии княжата киевские земле Руской монархии отбиралы от них в дане веники и лыка на веровки, а то для недостатку и неплодности земле, которая еще не была выправна, и абы только монарх руский свою зверхность над ними оказовал”⁸⁴. Працэс уваходжання большасці беларускіх земляў у склад ВКЛ паказаны як мірны, абумоўлены слабасцю “рускіх” княстваў пасля нашэсця Батыя. Але пры гэтым для стваральніка “Вялікай Хронікі” кіеўскі перыяд гісторыі разглядаецца як найважнейшы, як першы перыяд гісторычнага быцця русінаў. “Хроніцы Літоўской і Жамойцкой” у “Вялікай Хроніцы” папярэднічае раздел пад назвай

⁸⁰ Русская историческая Библиотека. Т. 4. Петербург, 1879. СЛ. 883, 1032.

⁸¹ Тамсама. СЛ. 883, 1032.

⁸² Тамсама. СЛ. 1065.

⁸³ Чамярыцкі В.А. Вялікая Хроніка // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі. Т. 2. Мінск, 1994. С. 437.

⁸⁴ ПСРЛ. Т. 32. Москва, 1975. С. 17.

“О преславном столечном всего народа росского головном место Киеве”. Кіеўская Русь тут трактуецца не проста як княства, але як царства, якое ў выніку гісторычных абставінаў спачатку здэгравадала да ўзроўню княства ў складзе ВКЛ, а потым да ваяводства⁸⁵. Пры гэтым, як і іх папярэднікам у 16 ст., укладальнікам “Вялікай Хронікі” быў безумоўна характэрны ліцвінскі патрыятызм. Так у “Хроніцы Літоўскай і Жамойцкай” дзеянні “маскалёў” падчас Лівонскае вайны трактуюцца як захопніцкія. Апісваючы вяртанне Полацка ў склад ВКЛ, аўтар адназначна разглядае гэтую акцыю як вызваленчую: “И так Полоцк, славная столица княжат давных з рук московских выдэртая есть”⁸⁶.

Звернемся да аналізу пісьмовых крыніцаў, узнікшых у гарадскім асяроддзі і напісаных усходнебеларускім мяшчанамі, якія дазваляюць скласці пэўнае ўяўленне пра іх гісторычную самаідэнтыфікацыю. Для магілёўскага паэта Фамы Яўлевіча, напісашага паэму “Лабірінт” у 1627 г., яго “Русь” не толькі Беларусь, але і Украіна. Для яго “свае” гарады гэта і Вільня, і Кіеў, і Галіч, і Львоў. Кіеўская традыцыя дзяржаўнасці ўспрымаецца ім як родная, якой ён супрацьпастаўляе “байкі” пра жалезнага воўка⁸⁷. Менавіта з Кіеўскай Русі пачынаў адлік дзяржаватворчай традыцыі на нашых землях і яго суродзіч Ігнацій Яўлевіч. Гэта не перашкаджала яму лічыць сябе “беларусцам” і супрацьпастаўляць праваслаўных “беларусцаў” і “літоўцаў” “рускай” мовы “Маскве” і “валынням”, а Белую Русь - Малой Русі ці Украіне⁸⁸. Падобна выглядала гісторычная самаідэнтыфікацыя магілёўскага храніста 17 ст. Трафіма Сурты і стваральнікаў напісанага ў 18 ст. віцебскага летапісу Панцырнага і Аверкі⁸⁹. Праўда, Трафім Сурта, адносячы свой народ да Русі і называючы важнейшымі гарадамі Русі “Кіеў, Чарнігаў і Магілёў”, разам з гэтым ясна ўсведамляў існаванне пэўнай этнічнай адметнасці ўкраінцаў. У запісе за 1682 г. ён згадвае “горад Чыгірын, украінскую сталіцу, што была пад уладаю Москвы”⁹⁰. Ад вялікіх князёў кіеўскіх выводзілі свае радаводы князі Агінскія і Друцкія, што ўспрымалася як бяспрэчны факт у моўна спланізаваным асяроддзі каталіцкай беларускай шляхты нават у 80-я гады 17 ст. Пра гэта сведчыць цікавейшая інтэрмедия 1689 г. на герб Агінскіх “Брама”, створаная і паастаўленая маладымі шляхціцамі-навучэнцамі менскай езуіцкай калегіі ў гонар свайго фундатара канцлеру ВКЛ князя Марцыяна Агінскага. Менавіта ад “Глеба і Барыса, княжат рускіх, мучанікаў Хрыстоўых” па прамой лініі, як сцвярджалася ў інтэрмедиі, паходзяць князі Агінскія, а іх герб “Брама” – нішто іншае як родавы герб, успадкованы імі ад

⁸⁵ Тамсама. С. 214.

⁸⁶ Тамсама. С. 118.

⁸⁷ Старостенко В.В. «Лабірінт» Фомы Яўлевіча. Могилев, 1998. С. 15-16.

⁸⁸ РГАДА. Ф. 381. Оп.1. ед. хр. 389. Л. 4. обр.-7; РГАДА. Ф. 381. Оп. 1. ед. хр. 390. Л. 41.

⁸⁹ Беларускі летапісы і хронікі. Мінск, 1997. С. 259-260, 284-285.

⁹⁰ Тамсама. С. 300.

святых князёў⁹¹. Менскія шкаляры скарысталі для інтэрмедыі сюжэт з “Апoвесці мінульых гадоў” пра забойства Святаполкам Акайянным высакародных продкаў дому Агінскіх. У інтэрмедыі падкрэслівалася, што і князі Агінскія, і князі Друцкія паходзяць ад “Святога Уладзіміра Адзінаўладцы Рускага”⁹². На польскай мове з падмосткаў езуіцкага школьнага тэатру, ажывала гісторыя Кіеўскай Русі, якая яшчэ ў гэты час, як выглядае, была “сваёй” і для Марцыяна Агінскага, і для маладых беларускіх шляхцічаў, езуіцкіх шкаляроў. Усе яны размаўлялі па польску і былі каталікамі, але іх гістарычна памяць яшчэ не давала ім забыцца на свае этнічныя карані ды папярэднюю канфесійную прыналежнасць...

Такім чынам можна лічыць бяспрэчным той факт, што ў 11 – 17 стст. насельніцтва і беларускіх і ўкраінскіх земляў разглядала гістарычную спадчыну першай Кіеўскай дзяржавы як “сваю”. Аднак далейшая інтэрпрэтацыя гістарычнага працэсу ў двух версіях істотна адрознівалася (маецца на ўвазе 17 ст.), што знайшло сваё адлюстраванне ў першую чаргу ў ацэнцы ВКЛ і казацкага феномену

Прынятая скарачэнні

МК РГБ – Музей книги Российской Государственной библиотеки

НПЛ – Новгородская первая летопись

ОР РГБ – Отдел рукописей Российской Государственной библиотеки

ПВЛ – Повесть временных лет

ПСРЛ – Полное собрание русских летописей

РГАДА – Российский Государственный архив древних актов

Марзалюк Ігар

- ✓ Нарадзіўся 11.09.1968 г. у м.Краснаполле на Магілёўшчыне
- ✓ Канд. гіст навук, дацэнт каф. археалогіі і спец. гіст. дысцыплінаў Магілёўскага дзяржуніверсітета
- ✓ *Асноўны кірунак даследавання:*
Ментальнасць і гісторыя штодзённасці Беларусі 11-17 стст.
- ✓ *Адрас:* в. Якубоўскага 57-36
212026 Магілёў

⁹¹ Brama tryumfalna Bogu w.n. sakramencie utalonemu w S.S. swych Hlebie y Borysie tryumfującemu, z Herbowney Bramy Jaśnie Wielmożnego Jegomości Pana MARCYANA KNAZIA z KOZIELSKA OGIESKIEGO, Kanclera W. W. X. L. Mscibowskiego, Radoszkowskiego, Dorsuniskiego Exc. Exc. Starosty, wystawiona. I jako nieśmiertelnej Ślawy Dziedzicowi, a Magno Nepotí SS. Hleba y Borysa Księza Ruskich, Męczenników Chrystusowych; Jako FUNDATOROWI Aktem Publicznym Prezentowana od przeszlachetnej Młodzi szkół Mińskich Societatis IESU. Vilna, 1689, Apk.1. adw. // МК РГБ.

⁹² Тамсама.